

Н. Е. КУНАНЕЦЬ, Н. ВЕРЕТЕННИКОВА
N. E. KUNANETS, N. VERETENNIKOVA

**ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНІ БІБЛІОТЕКАРІ:
ДОСВІД МИНУЛОГО ТА ВИМОГИ СУЧАСНОСТІ**

**THE PROBLEM-ORIENTED LIBRARIANS:
THE EXPERIENCE OF THE PAST AND THE DEMANDS OF THE MODERN LIFE**

Розглянута нова інноваційна парадигма сучасного бібліотекознавства — галузеве бібліотекознавство й особливості проблемно-орієнтованого бібліотекаря.

Ключові слова: галузеве бібліотекознавство, проблемно-орієнтований бібліотекар, історія бібліотечної освіти.

Рассмотрена новая инновационная парадигма современного библиотековедения — отраслевое библиотековедение и особенности проблемно-ориентированного библиотекаря.

Ключевые слова: отраслевое библиотековедение, проблемно-ориентированный библиотекарь, история библиотечного образования.

The new innovative paradigm of modern library science — branch library science and features of the application-oriented librarian is considered in the article

Key words: embedded librarianship, problem oriented librarian, history of library education.

В інформаційному суспільстві інформаційна функція бібліотеки, розширюється, стає пріоритетною. Водночас актуалізуються знання, інформація, що потребують від бібліотекаря орієнтації в інформаційних ресурсах, їх оцінки та аналізу, організації доступу до них. Інформаційна функція бібліотеки набуває ресурсно-орієнтованого, ресурсно-аналітичного, ресурсно-оцінюючого характеру. Бібліотекознавство стикається з необхідністю доведення свого значення та важливості.

Досліджувана проблема не набула належного висвітлення. У наукових публікаціях розглядаються лише окремі її напрями.

Певною спробою підтвердити призначення та цінність послуг бібліотекарів у сучасних бібліотеках стала реорганізація діяльності бібліотек, зорієнтована на прийняття практичної моделі, означеної американськими фахівцями як галузеве бібліотекознавство (embedded librarianship). Галузеве бібліотекознавство є чітким та

інноваційним способом адаптації бібліотекаря до роботи в певних умовах, головним критерієм для більшості бібліотек буде якісна складова оцінки їх діяльності. Задоволеність інформаційних потреб користувачів є цінним еталоном, який зумовлює оцінку ефективності діяльності бібліотеки в зіставленні з ресурсами, що виділяються на її функціонування. Згідно з концептуальною моделлю, запропонованою американським бібліотекознавцем Девідом Шумакером [1], у контексті галузевого бібліотекознавства бібліотекар повинен створювати міцні робочі стосунки в колективі, розділяти відповідальність за досягнення загальних цілей і робити свій внесок у розвиток бібліотеки із застосуванням передових професійних інформаційних вмінь.

Запропонована зарубіжними бібліотекознавцями модель застосовувалася в західноукраїнських бібліотеках в тій чи іншій формі впродовж декількох десятиліть (без використання слова «галузевий»).

Бібліотекарі прагнули організувати роботу «своїх» бібліотек з використанням передових засад бібліотечної техніки та розвивати бібліотечну галузь, зважаючи на реалії та перспективи еволюції сфери соціальних комунікацій у певний історичний період. Бібліотечна спільнота завжди була переконана в значимості як самих бібліотек, так і їх фахового супроводження, що є конче необхідним для забезпечення поступального суспільного розвитку соціальних інститутів. У західноукраїнському регіоні бібліотеки традиційно відігравали роль центрів наукового, культурного та громадського життя, що потребувало від цих інституцій постійного вдосконалення організаційних та методичних засад роботи, підвищення фаховості самих бібліотекарів.

Співробітники книгозбірень завдяки високому рівню освіченості інтуїтивно визначали напрями розвитку бібліотек, засади раціонального розміщення фондів та організації каталогів, напрями удосконалення процесів обслуговування читачів, що потребувало індивідуального творчого ставлення до роботи, самоосвіти. При цьому вони використовували набутий практичний досвід та професіоналізм, окреслювали та формували певну систему цінностей, застосовували засвоєні та практично апробовані фахові знання. До того ж бібліотекарі західноукраїнського регіону постійно шукали шляхів до здобуття фахових знань. Використовувався досвід німецьких, французьких та американських бібліотек. Деякі бібліотекарі працювали в зарубіжних бібліотеках як читачі, ознайомлювали із їх структурою та організацією роботи, вивчали бібліотечні системи, системи впорядкування фондів різних європейських бібліотек

для подальшого запозичення.

Зважаючи на реалії сьогодення можна стверджувати, що для бібліотекознавців стає дедалі зрозумілішим, що місію бібліотек слід розглядати як створення знання, через набуття досвіду та вміле використання інформаційних технологій, що в свою чергу підвищуватиме ефективність діяльності бібліотеки з обслуговування користувачів. Для забезпечення ефективного функціонування бібліотек згідно з концептуальними засадами галузевого бібліотекознавства нові вимоги висуваються до бібліотекарів — вони повинні стати проблемно-орієнтованими. Проблемно-орієнтовані бібліотекарі [2] можуть передбачати інформаційні потреби лише за умов тісного спілкування та розуміння тематики роботи потенційної групи користувачів. У такому разі, вважають американські колеги, бібліотекар є незамінним членом групи, а не доповненням у ролі-гравця з обмеженою участю.

На західноукраїнських землях у кадровому забезпеченні бібліотек фаховими працівниками відчувалися певні труднощі. Бібліотеки потребували фахівців саме такої категорії. Ситуацію, що складалася, намагалися вирішити на державному рівні, зокрема, вже після Першої Світової війни Міністерство освіти Польщі розпочало розроблення «бібліотечного закону», проект якого передбачав регламентування всіх аспектів бібліотечної політики, зокрема і кадрової. У проекті Бібліотечного закону Міністерства освіти Польщі (розділ 15) наголошувалося на необхідності обов'язкового фахового «вишколення» бібліотекарів для громадських бібліотек [3]. Для різних видів бібліотек проблему кадрового забезпечення намагалися вирішити по-різному.

Бібліотекарі набули можливості здобути фахові знання в Державній школі бібліотекарів у Празі [4] та Вищій книгарській школі [5], заснованій організацією польських книгарів при Педагогічному відділі Вільного університету у Варшаві на чолі з доктором Я. Мушковським. Ця школа була доступна лише для слухачів, що відповідали жорстким умовам вступу до польського університету та мали «книгарську» практику.

Вільний польський університет був єдиною установою в Польщі, що здійснювала підготовку бібліотекарів на високому рівні, але без права присудження наукових ступенів. У 1925 р. в його структурі створено педагогічний факультет, у складі якого — студія соціально-освітньої роботи, що започаткувала бібліотечний напрям і здійснювала підготовку майбутніх фахівців в контексті вивчення соціальної та виховної роботи. Його засновниця — О. Радлінська — опікувалася підготовкою фахівців з бібліотекознавства. Школа надавала теоретичні та практичні знання, постійно здійснювала пошук та запро-

ваджувала кращі форми навчання бібліотекарів. Цей напрям діяв, орієнтуючись на вишкіл бібліотекарів публічних бібліотек, проте випускники Вільного польського університету успішно обіймали посади в наукових бібліотеках [6]. Через високі специфічні вимоги щодо претендентів до неї могли потрапити лише співробітники польських книгозбірень.

О. Радлінська розробила систему організації роботи бібліотеки, яка значно вплинула на розвиток бібліотечної справи в західноукраїнському регіоні [7, с. 209–268]. Згадана система пройшла впродовж 1906–1914 рр. апробацію під час роботи О. Радлінської в бібліотеці Народного університету Адама Міцкевича в Кракові. Неабияку допомогу в налагодженні ефективної роботи бібліотек відігравали цикли лекцій з бібліотечної справи і бібліографії Я. Мушковського, з книгознавства М. Рулікува, проведені ними в 1916–1917 рр. на вищих наукових курсах у Варшаві [8].

Підготовка фахових бібліотекарів для наукових і освітніх бібліотек на початку ХХ ст. була справою надзвичайної важливості. Основною проблемою бібліотек була не потреба прийому нових співробітників, а їх належного фахового навчання. Нових співробітників бібліотеки необхідно було в першу чергу «адаптувати» до роботи в бібліотеці, зважаючи на особливості функціонування та застосування бібліотечних технологій, які зазвичай не були уніфікованими.

Більшість працівників бібліотек здобували освіту традиційним шляхом — набуття практичного досвіду, відвідування і, ознайомлення з діяльністю найбільших та найавторитетніших вітчизняних і зарубіжних бібліотек.

Важливу роль у цьому процесі відігравав Львів, зокрема бібліотеки Національного закладу ім. Оссолінських та університету. У цих бібліотеках сформувалися як бібліотечні фахівці відомі згодом польські бібліотекознавці: Ф. Папее, Р. Котула, Л. Бернацький, С. Вртел-Верчинський, Ф. Смолка, Е. Наберле, Марян дес. Логес, А. Лисаковський та ін., котрі закладали основу для організації діяльності інших бібліотек, сприяли практичній підготовці фахової зміни.

Зокрема Ф. Папее переїхав до Кракова, і стандарти діяльності Національної бібліотеки ім. Оссолінських застосував у роботі університетської бібліотеки, а в подальшому реформував Ягеллонську бібліотеку та реорганізовував діяльність книгозбірень Вільнюського університету (1919) і Чарторійських у Кракові (1920 р.).

С. Вртел-Верчинський, пройшовши добру школу в бібліотеках Національного закладу ім. Оссолінських, Ягеллонській та

Львівського університету, в 1927–1937 рр. обійняв посаду директора бібліотеки університету в Познані, а з 1937 р. — Національної бібліотеки Польщі. А. Лисаківський, після кількох років роботи в бібліотеках Львова, переїхав у 1925 р. до Вільнюса, де працював у бібліотеці університету, а в 1930 р. був призначений її директором [9].

Наприкінці 20-х рр. ХХ ст., виникли дві школи, зорієнтовані на підготовку бібліотекарів освітніх бібліотек, зокрема: дворічна школа соціальних працівників з бібліотечним відділом, створеним у 1928–1932 рр. товариством *Polska Macierz Szkolna*, та однорічна освітянська бібліотечна школа в Публічній бібліотеці у Варшаві, заснована в 1929 р.

Не всі нові співробітники книгозбірень мали можливість навчатися під керівництвом досвідчених фахівців бібліотечної справи. Ця форма навчання не лише потребувала значних затрат часу, щоб ознайомити бібліотекарів з усіма питаннями та тонкощами фаху, але й не дозволяла охопити навчанням великі групи майбутніх професійних бібліотекарів.

Оскільки бібліотекарі більшості бібліотек не відповідали кваліфікаційним вимогам, які декларувалися бібліотечним законом, уже з початку ХХ ст. були закладені методологічні основи для здобуття фахової освіти поза межами навчальних закладів. Мінімум бібліотечної техніки подавався на курсах бібліотекознавства, що організовувалися на базі різноманітних громадських товариств.

Найяскравіше ці процеси простежуються на прикладі організації таких курсів у громадських спілках, які розгорнули діяльність крупної мережі бібліотек.

Для організації навчання на курсах їх диференціювали відповідно до бібліотек, у яких згодом мали працювати слухачі. Основою була класифікація бібліотек, запропонована В. Левицьким: чотири роди — «ступені» [10]. За правильної організації роботи читальні, наголошував В. Левицький, бібліотека відразу ж могла перейти на вищий ступінь своєї діяльності. Та все ж більшість бібліотек розпочинали саме із найнижчого ступеня, проходячи усі стадії свого розвитку. Відбувалося формування малих, середніх та «нормальних» бібліотек, що відповідали всім вимогам бібліотечної справи. Малими дослідник вважав бібліотеки, що налічували близько 100–200 прим., середніми — понад 200 прим. Саме цей поділ бібліотек зумовлював рівень підготовки бібліотекаря та кваліфікаційні вимоги до нього. Кожен «ступінь» бібліотек передбачав диференційовані вимоги до підготовки для них бібліотечних фахівців.

В. Левицький переконавав, що бібліотекарі «зародневих» бібліотек повинні знати обмежене коло знань, пропагувати бібліотеку та її фонд, здійснювати «розбудження смаку й охоти до читання, плекання у зв'язку з читанням благородних почувань, ствердження по змозі наочно безпосередніх чи посередніх користей від читання, використання здобутих знань» [11, с.289]. Тобто бібліотекар означених книгозбірень — це не типовий «освітник-бібліотекар», який ще недалеко «відбіг від свого середовища і не високо піднявся на рівень своїх читачів» [12, с.289]. Такі бібліотекарі були певною різновидністю читачів, але ще не «повноцінні» бібліотекарі, «це тільки матеріал для бібліотекаря, кандидат на нього» [13, с.289]. Із них ще потрібно було виховувати доброго фахівця. Незначна кількість фонду цих бібліотек також унеможлиблювала застосовувати в повному обсязі бібліотечну техніку. Важливо було виховувати любов до книжки, точність, скрупульозність та «нахил до ладу». Бібліотекар книгозбірні цього «ступеня» мав бути «живим» зразком доброго читання, порадиником і провідником у самоосвіті для членів читальняних бібліотек.

На основні кваліфікаційні вимоги слід зважати і під час формування вимог до організації фахової підготовки бібліотекарів для «зародкових» бібліотек, яка здійснювалася багаторівнево за двома головними напрямками:

- 1) «виховати і виробити в бібліотекареві ознаки пильного, взірцевого читача і пропагандиста книжки в громаді»;
- 2) «виплекати в ньому особливі духовні прикмети і звички доброго (у майбутньому) бібліотекаря» [14, с. 321].

Тобто бібліотекареві спершу надавалися найосновніші, початкові, найнеобхідніші для роботи в бібліотеці відомості, які закладали основу для «знання, що входять у розуміння бібліотечної освіти». Ці знання подавалися рівномірно, крок за кроком, поступово збільшуючи обсяг освітнього матеріалу з кожної галузі із відповідним підвищенням рівня освіти. При цьому на кожному ступені бібліотекар мав бути організатором і керівником читачівства, звичайно за допомогою тих засобів, яких йому надавала бібліотека як соціальна інституція громади. На початковому ступені переважали пропагандистські завдання: пропаганда серед членів читальні книжки, читання, бібліотеки. Саме на цей аспект зверталася особлива увага під час підготовки бібліотекарів «зародневих» бібліотек, головна мета якої окреслювалася як пробудження глибшого зацікавлення, запалу та любові до праці у бібліотеці та з книжкою [15, с.321].

Бібліотекарям цих бібліотек на освітніх професійних кур-

сах надавали відомості про достатньо широкий спектр предметів, представлений у програмах, серед яких «Найдавніші відомості про книжку... Книжка як матеріальний предмет... Читання і користання з книжки. Бібліотеки» та ін. [16, с.322].

Саме таких відомостей потребували бібліотекарі «зародневих» бібліотек і отримували їх на фахових «бібліотекарських» курсах для здобуття найнижчого ступеня освіти. За порадою В. Левицького, курси не відбувалися у формі звичайного навчання, оскільки лекції не були надто прийнятними й ефективними. Навчання відбувалося у формі співбесід, що зорієнтовували слухачів на самоосвіту й ініціативність самих бібліотекарів. Підготовці фахових бібліотекарів сприяло створення зразкової невеличкої бібліотеки для інструктивно-показових цілей.

Другий ступінь «бібліотекарської» освіти, на думку В. Левицького, відповідав потребам другого і третього типу — малих і середніх бібліотек. Переважно перехід від «зародкових» до малих, а згодом середніх бібліотек пов'язаний зі збільшенням кількості книг у бібліотечних фондах, що в свою чергу розширює коло завдань та обов'язків бібліотекаря. Бібліотекар, набуваючи значних можливостей щодо організації читальні, мав бути свідомий того, що значна частина нових обов'язків «лягає на плечі» його самого. Перед бібліотекарем ставилося завдання розумного технічного впорядкування книгозбірні для виконання головної місії, яка покладалася на бібліотеку дещо вищого типу, поряд з цим в разі збільшення фондів розширювалися форми та зміст роботи самих книгозбірень.

Цей ступінь розвитку для бібліотеки є також перехідним для досягнення «нормального» організаційного рівня, який би відповідав вимогам щодо роботи бібліотеки певної місцевості та товариства. Пріоритетними були провідні засади бібліотечної справи, завдяки яким досягалася досконала внутрішня організація функціонування бібліотеки, детально опрацьовані й удосконалені технології. Зміст роботи передбачав не лише перегляд та контроль майна, а й застосування всіх технологічних новацій у роботі бібліотеки, засобів, що полегшували виконання бібліотекарем ролі просвітника, помічника та радника читача. Розпочиналося формування навичок зі створення найнеобхідніших каталогів та вироблення вмінь користування ними. На думку В. Левицького, це було передумовою нового, дещо вищого рівня бібліотечної освіти, на якому перед бібліотекарем поставали два найважливіші фахово-освітні завдання.

1. Вивчити основи бібліотечної технології — мінімум бібліотечної техніки.

2. «Навчитися розбиратися в літературних та інших освітніх засобах» з метою керування читанням [17, с. 322].

Різницю між вищим і нижчим ступенями бібліотечної освіти В. Левицький убачав у різних засадах використання мінімуму бібліотечної техніки — робота «зародневих» бібліотек ґрунтувалася на засвоєнні практичних аспектів, а в малих та середніх бібліотеках набувала теоретичного обґрунтування з використанням основних відомостей із галузі книгознавства та бібліотекознавства. Крім того, на цьому рівні освіти бібліотекар здобував комплекс знань з літературознавства, історії, суспільствознавства, психології читачівства й техніки читання.

Деяко інші вимоги висувалися до бібліотекарів для бібліотек, які обслуговували незрячих. Їх навчали працювати з цією особливою категорією користувачів, набувати навичок обслуговування виданнями, надрукованими шрифтом Брайля.

Таким чином, бібліотекарі кожного ступеня бібліотек та бібліотек для користувачів з особливими потребами повинні були орієнтуватися на читацьку спільноту, яка зверталася до їхніх бібліотек. А це цілком відповідало тим вимогам, які нині висувають американські бібліотекознавці [18] до проблемно-орієнтованого бібліотекаря:

- Проблемно-орієнтовані бібліотекарі не просто готові оператив-но реагувати, вони здатні передбачати інформаційні потреби, завдяки тісному спілкуванню та глибокому розумінню роботи потенційної групи користувачів.
- У той час як традиційний бібліотекар зазвичай обслуговує одного клієнта бібліотеки, проблемно-орієнтований бібліотекар взаємодіє з цілою групою користувачів інформації та гарантує, що інформація надійде до кожного в групі, хто її потребує.
- Проблемно-орієнтований бібліотекар спрямовує діяльність на задоволення найважливіших потреб групи користувачів.
- Традиційно операції з інформування користувачів є одним із заходів довідкової роботи, для галузевого бібліотекознавства акцент зміщується з одноразової акції на послідовний процес інформаційного забезпечення.
- У галузевому бібліотекознавстві традиційне значення приділяється роботі, яка замінена поняттям партнерства, спільним досягненням цілей і завдань бібліотеки. Бібліотекар є незамінним членом групи користувачів, а не перебуває в ролі гравця з обмеженою участю.

Застосування цієї моделі в сучасному бібліотекознавстві змінює традиційне довідкове бібліотекознавство і реорганізує професію.

Окреслилися тенденції, які відкривають нові можливості для проблемно-орієнтованих бібліотекарів:

-
- отримання знаннєвої роботи, яка базується на інформації, знаннях і навичках, що в ній використовується;
 - формування взаємовигідних відносин з приватними особами й організаціями;
 - набуття навичок організації раціональних інтелектуальних процесів;
 - помітність у структурі установи, відзначення керівниками;
 - набуття статусу домінуючої сьогодні форми корпоративної поведінки для працівників установи.

Формування навичок проблемно-орієнтованого бібліотекаря — сучасний засіб підтвердження позитивних сторін галузевого бібліотекознавства, обстоювання його необхідності, актуальності і переваг у зміненому суспільстві. Галузеве бібліотекознавство є новою практичною моделлю сучасного бібліотекознавства.

При підготовці бібліотечних працівників необхідно зважати на необхідність спеціалізації, спрямованої на формування навичок проблемно-орієнтованих бібліотекарів, які могли б не просто підтвердити переваги галузевої бібліотечної практики, але й довести її необхідність у суспільстві. Галузеве бібліотекознавство як нова парадигма розвитку бібліотечної практики можна вважати надзвичайно цікавим та перспективним інноваційним підходом.

Інноваційна парадигма сприяє переосмисленню поняття ефективності бібліотечної справи, надає значимості і професійної стабільності бібліотечній галузі, створює для бібліотекаря новий професійний імідж.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Shumaker D. The Embedded Librarian: Innovative Strategies for Taking Knowledge Where It's Needed / D. Shumaker. — New Jersey, 2012. — 160 p.
2. Там само.
3. Збільшуймо ряди фахових бібліотекарів / В.Ф. // Життя і знання. — 1934. — рік VII. — Ч. 6. — С. 177. — (Бібліотечний порадник; Ч. 18).
4. Державна школа бібліотекарів у Празі // Книголюб. — 1927. — Кн. 2. — С. 31–32.
5. Висша школа для книгарів // Нова зоря. — 1930. — Ч. 40. — С. 5.
6. [Radlinska H.] Kształcenie bibliotekarzy na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wydziału Pedagogicznego Wolnej Wszechnicy Polskiej. — Warszawa, 1936. — S. 17–20.
7. [Radlinska H.] Kształcenie bibliotekarzy na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wydziału Pedagogicznego Wolnej Wszechnicy Polskiej. — Warszawa, 1936. — S. 17–20.
8. Rulikowski M. Zakres i zadania księgoznawstwa. — Warszawa, 1916. — 56 s.; Zasady bibliotekarstwa i bibliografii: Wykład wstępny. — Warszawa, 1917. — 126 s.

9. Korpala J. Z dziejow miejskich bibliotek publicznych w Galicji / Korpala J. // Z zagadnien teorii i praktyki bibliotekarskiej. Studia poswiecone pamieci j. Grycza. — Wroclaw, 1961. — S. 327.
10. Левицький В. Про освіту бібліотекарів / В.Л. // Життя і знання. — 1934. — рік VII. — Ч. 10(85). — С. 289. — (Бібліотечний порадник. — Ч. 21).
11. Там само.
12. Там само..
13. Там само..
14. [Левицький Віг.] Про найнижчий ступінь бібліотекарської освіти / В.Л // Життя і знання. — Львів, 1934. — рік VII. — Ч.11(86). — С. 321–322. — (Бібліотечний порадник. — Ч.22).
15. Там само.
16. Там само.
17. Там само.
18. Shumaker D. The Embedded Librarian: Innovative Strategies for Taking Knowledge Where It's Needed / D. Shumaker. — New Jersey, 2012. — 160 p.